

EL PROJECTE MUSEOGRÀFIC DEL MUSEU DE LA MAR AL PORT DE SÓLLER.

Elena Juncosa Vecchierini¹

RESUM: En aquesta comunicació es presenta el projecte museogràfic del Museu de la Mar del Port de Sóller, realitzat per l'empresa Cristià, Juncosa i Mayer SL. S'exposen els antecedents i la trajectòria del museu, des de la decisió de l'Ajuntament de Sóller d'ubicar-lo a l'Oratori de Santa Caterina d'Alexandria fins a la seva inauguració al setembre del 2004. La segona part del text explica el discurs i els continguts que es desenvolupen al museu, així com els diferents espais expositius que el conformen.

Antecedents i trajectòria del projecte

L'encàrrec de realitzar un projecte per a ubicar un Museu de la Mar a l'Oratori de Santa Caterina del Port de Sóller va suposar tot un repte. En primer lloc, el projecte era una actuació que s'emmarcava dins el "Pla d'Excel·lència Turística" del Port de Sóller que, a banda de recuperar un edifici emblemàtic en la història del Port, suposava la primera actuació dins del marc del Pla Director del Museu de la Mar impulsat en aquell moment pel Consell de Mallorca. La posada en marxa d'aquesta iniciativa suposava un referent en la gestió d'aquest tipus d'infraestructures a l'illa de Mallorca.

L'any 2002 el Consell de Mallorca va prendre la decisió de redactar un pla director amb l'objectiu d'establir les directrius d'un futur museu de la mar a Mallorca. En efecte, la inexistència de cap organització que es preocupi, conservi i investigui, en definitiva que vetlli el patrimoni marítim, fa perillar la seva perdurabilitat en el futur. Per aquest motiu es creia necessària la creació d'un ens, d'un museu, que recollís tot aquest patrimoni i que vetllés per la seva conservació.

Tothom recorda la malograda trajectòria del *Museo Marítimo de Baleares*, inaugurat el 1951 a la planta baixa de l'edifici del Consolat de Mar. La vida del museu no va ser massa llarga, i la desfeta va esdevenir inevitable quan començaren les obres de reforma de l'edifici a principi de la dècada dels 70. El tancament, en principi provisional, va esdevenir definitiu i la col·lecció formada per un conjunt de peces que mostraven una visió de la història marítima de les Balears des del segle XVIII fins als començaments del XX, es va desfer. Posteriorment, el 1978 es creà l'Associació d'Amics del Museu Marítim amb l'objectiu de retornar a la ciutat una institució museística relacionada amb la cultura marítima de l'illa. Des de llavors, foren diversos els acords i promeses per part de l'administració per muntar un altre museu,

¹ Cristià, Juncosa i Mayer, SL. E-mail: elena@cristiajuncosaimayer.com.

però cap dels projectes arribà a dur-se a terme. En canvi, el projecte de pla director per a un futur museu de la mar neixia en un moment oportú: als interessos polítics es sumava la voluntat de diversos municipis que es plantejaven la possibilitat de crear museus locals de temàtica marítima.

El Pla Director del Museu de la Mar² preveia la seva organització en xarxa en base a un sistema territorial descentralitzat. El museu central, capçalera de la xarxa temàtica, estaria situat a Palma en un edifici amb capacitat suficient per allotjar els serveis per oferir o compartir amb les diverses seccions. Cada secció seria singular, ja que explicaria una part específica de la història marítima de l'illa. La creació del Museu de la Mar permetria imaginar una infraestructura central destinada a presentar una síntesi de tots els espais existents relacionats amb el patrimoni marítim, però alhora complementada per la integració i/o coordinació d'altres museus amb col·leccions rellevants o de petits espais d'interpretació de la mar de nova construcció.

Durant la redacció del projecte, l'iniciativa més avançada era el disseny d'una secció al Port de Sóller. L'antic oratori de Santa Caterina s'estava rehabilitant gràcies al Pla d'Excel·lència, i semblava el lloc idoni per ubicar una de les seccions. Un cop presa aquesta decisió, l'any 2003 l'Ajuntament de Sóller va encarregar un Pla d'usos³ en el qual es definien els objectius i les funcions que havia de tenir el Museu de la Mar a Sóller, des de totes les vessants: s'enmarcava el projecte en referència a la xarxa de museus i la Llei de museus, es definia un pla d'usos a partir de la distribució d'espais i la circulació de visitants, s'establí una proposta museològica, de discurs i de blocs de continguts i, per últim, es donaven les indicacions de gestió i de comunicació adients per al futur bon funcionament del centre.

L'any 2004 es va posar en marxa la intervenció museogràfica a l'Oratori, entesa com a centre d'interpretació no només del propi oratori, sinó de la història del Port de Sóller i la seva relació amb la mar. Així, el Museu de la Mar a l'Oratori de Santa Caterina de Sóller neixia amb la voluntat de ser un equipament ideat per tal que es vertebrés al voltant de dues funcions, una funció cultural i una funció turística. L'objectiu era fer d'aquest equipament:

Un centre d'interpretació de la història marítima de Sóller, un espai museístic relacionat amb la preservació de l'edifici com a testimoni d'una part de la història marítima del Port de Sóller.

Un nou equipament cultural pel poble de Sóller, la creació d'un espai complementari d'activitats culturals preparat per altres formes de programació cultural.

2 "Proposta de pla director del Museu de la Mar". Consell de Mallorca. Departament de cultura. Projecte redactat per Hortensia Blanco, Lidia Homs i Elena Juncosa.

3 "Pla d'usos del Museu de la Mar del Port de Sóller. Oratori de Santa Catalina". Projecte redactat per Elena Juncosa Vecchierini.

Per últim, l'edifici de l'Oratori representava també un altre repte, en haver de tractar també l'edifici com una part més d'aquest patrimoni a interpretar. En qualsevol cas, la millor estratègia de preservació del patrimoni rau en la idoneïtat dels usos contemporanis que poden permetre un diàleg respectuós amb el patrimoni arquitectònic. Per tant, l'ús és la millor estratègia de preservació del patrimoni. A més, els contenidors amb valor històric ofereixen un valor afegit altament remarcable.

El projecte museogràfic⁴

El fet que el Museu de la Mar del Port de Sóller fos la primera instal·lació de tota una xarxa el convertia immediatament en un referent molt important i en dipòsit d'una sèrie d'expectatives que la població mallorquina s'ha anat forjant al llarg del temps. Ser un equipament pioner té molts avantatges com són la capacitat d'atracció de públic o la llibertat a l'hora de triar i tractar els temes, però s'han d'assumir també els riscos propis d'una manca de precedents. Hem de recordar que un Museu de la Mar està considerat com una assignatura pendent de l'illa de Mallorca. L'espai museogràfic de l'oratori de Santa Caterina pot ser percebut per molta gent com un punt d'interpretació de la mar en general. No obstant, lluny de voler abraçar tots els temes propis d'un museu marítim, a Sóller es plantegen tan sols els aspectes més vinculats al municipi i al port, la qual cosa s'evidencia en el discurs que es tracta:

Sóller és la població marinera per excel·lència de Mallorca. Degut a la ubicació geogràfica particular de la població, la mar ha estat la principal plataforma de comunicació de Sóller. La mar ha permès la pesca, el comerç i el contacte amb altres cultures, la qual cosa ha influït en gran manera en el caràcter i la fisonomia de Sóller i dels sallerics i salleriques.

Per tant, el discurs que es va determinar per al Museu de la Mar del Port de Sóller es plantejava des d'un punt de vista essencialment històric i antropològic, mostrant fins a quin punt la mar ha pogut influir en el caràcter d'una població. El fet de posicionar-se en un tema concret implica deixar altres temes com són el fons marí, la tipologia dels vaixells, les característiques geològiques de la costa, l'arqueologia subaquàtica o les lleis físiques de la mar per a altres seus de la xarxa. La relació home/mar es presenta de manera transversal, destacant els trets més diferencials d'aquesta relació en la història de Sóller. A més, cadascun d'aquests aspectes són allò que diferencia Sóller de la resta de pobles de Mallorca.

La inexistència d'una col·lecció prèvia va condicionar el disseny de la intervenció museogràfica ja que, en realitat, es tractava d'adequar un espai

⁴ El projecte museogràfic del Museu de la Mar del Port de Sóller va ser realitzat i produït per l'empresa Crsitià, Juncosa i Mayer SL, i va estar integrat pel següent equip: guió i documentació de n'Elena Juncosa i Lavínia Mayer, disseny de n'Ignasi Cristià, coordinació del projecte museogràfic de n'Elena Juncosa, i coordinació de la producció de na Monica Palacios.

com a centre d'interpretació, tenint en compte que amb el temps es podia arribar a consolidar una col·lecció susceptible de ser exposada. Per tant, la museografia havia de permetre una certa flexibilitat de cara a possibles modificacions a curt termini.

L'Oratori és el principal espai expositiu de la bateria de continguts que es tracten, sense oblidar que es disposa de l'antiga capella, dels espais exteriors, així com d'altres zones del Port per poder desenvolupar i complementar altres aspectes relacionats amb el tema que ens pertoca. El discurs museològic s'articula en una sèrie d'àmbits de presentació que expliquen la història de l'oratori i el discurs del museu, i quatre àmbits més ens ofereixen els continguts concrets de l'exposició.

L'edifici on s'ubica el museu consta de dues plantes. L'espai expositiu de la planta baixa desenvolupa els següents àmbits:

1. Gent de la mar

El tractament general d'aquest espai es troba a mig camí entre una nau de vaixell i una interpretació contemporània d'un escenari de teatre del segle XIX. L'objectiu és crear un marc on tots els conceptes a comunicar quedin integrats, vinculats a través del propi espai. Això es va aconseguir mitjançant un espai fugat i mobles construïts amb dos materials (la fusta i el coure), totalment reversible, de manera que, en el moment que es decideixi renovar l'exposició, l'espai original quedarà net. Al fons de la sala tenim el mar, representat a través d'un sistema de corrons, com al teatre.

1.1 Sóller, una illa dins Mallorca

L'objectiu d'aquest primer espai és destacar fins a quin punt les característiques físiques del terme municipal de Sóller han condicionat la seva història i, en conseqüència, la manera de ser dels seus habitants. En definitiva, presentar la mar com a principal plataforma de comunicació entre Sóller i l'exterior ja que fins a principis del segle XX la sortida natural dels sollerics va ser la mar i aquest fet ha estat decisiu en la seva història. El tractament d'aquest espai és molt simple però il·lustratiu: un gran plafó amb una fotografia aèria des de la perspectiva del litoral remarca l'orografia de Sóller: apareix el port i, sobretot, les muntanyes com a gran barrera natural.

1.2 Les mans del mestre d'aixa

En aquest segon espai es presenta el vaixell com a principal mitjà de transport de Sóller, degut a les característiques físiques del territori. En primer lloc es reivindica la tradició dels mestres d'aixa ja que al Port de Sóller destaca una nissaga de mestres, els March, que des de mitjans del segle XIX varen construir la major part de les naus del Port.

A continuació, s'oferix un recorregut pel procés artesanal de construcció d'una embarcació tan típica de Mallorca com és el llaüt. L'espai s'articula al voltant d'una taula-vitrina amb les principals eines necessàries, i dues pantalles TFT amb la reconstrucció en 3D del procés de fabricació del llaüt.

D'acord amb els diversos passos a seguir les peces de la vitrina es van il·luminant en el moment corresponent.

1.3 A mercè de la nau

L'objectiu comunicatiu del segon espai és oferir una visió general de la història de Sóller en relació a la mar, fent que els diversos elements s'interrelacionin en l'espai de la mateixa manera que s'han interrelacionat en la realitat. Es presenten quatre temes bàsics que han marcat el caràcter de la població de Sóller. Tots ells estan no només relacionats amb el mar sinó també estretament vinculats entre ells, i s'han pogut dur a terme gràcies al vaixell. L'element que presideix aquest àmbit és la mar, de la qual es té una vista real a través de la finestra i una metàfora a la paret de fons de l'espai. Aprofitant la pròpia arquitectura de la sala, el fons de la sala es va tancar amb una gran superfície de vidre, a través de la qual es pot percebre la recreació del mar, realitzada amb la tècnica de corrons, pròpia d'un teatre barroc. Sobre aquesta "paret d'aigua" es projecten els noms de tots els sollerics dels quals es té constància que van tenir o segueixen tenint relació amb la mar.

Per aquest àmbit es juga amb els elements gràfics i els mòduls expositius amb diferents peces de particulars i institucions públiques com l'Ajuntament de Sóller, el Museu de Mallorca i el Museu de Sóller, i documents procedents de l'Arxiu de l'Ajuntament de Sóller. Es tracta de maquetes de vaixells, patents comercials, certificats de sanitat de les tripulacions d'aquests vaixells mercants, i cartes d'emigrants. Tots els fets que van fer que el comerç prosperés o davallés es mostren en un panell cronològic.

1.3.1 La pesca

Encara avui l'ànima del Port de Sóller són els pescadors. L'activitat pesquera tradicional no només representa un aprofitament respectuós de l'entorn natural, sinó també la conservació d'una herència del passat, de tota una cultura lligada a la interacció directa entre l'home i la mar.

Aquest àmbit conta amb una selecció d'ormejos de pesca d'un dels pescadors més vells del Port. Hi destaca una col·lecció d'hams, i d'agulles per cosir les xarxes.

1.3.2. El comerç

Tot i que el Port de Sóller fou utilitzat ja pels romans i fenicis amb finalitats comercials, no fou fins el segle XVIII que l'indret va adquirir una veritable prosperitat. La raó de ser d'aquest apogeu en l'intercanvi de mercaderies va ser el descens de la pirateria que havia convertit la mar en un medi d'allò més insegur per a la navegació. A partir d'aquest moment, els vaixells sollerics solcaven les aigües tant mediterrànies com atlàntiques i el Port de Sóller s'ompliria d'una activitat constant d'entrades i sortides de vaixells de procedències i destins diversos. Cada viatge en vaixell se solia aprofitar per

I Jornades d'Estudis Locals

transportar diversos productes. En una mateixa càrrega compartien espai béns tan diversos com els cítrics, els teixits, la llenya, l'oli o la sobrassada, tot i que destaca el comerç de la taronja. A més, molts vaixells mercants tenien una àrea reservada per a passatgers, que rarament superava les 8 o 10 places.

Comptem aquí amb diversos documents, com el llibre de matrícula del Port de l'any 1843, i un espectacular timó de xabec procedent de l'antiga col·lecció del Museo Marítimo. Al final d'aquest espai troben un element frontissa per marcar la comunicació entre els dos espais: un gran mapamundi que, serigrafiat sobre la barana de vidre del fons de la sala, té marcades les rutes comercials i els llocs de destí dels emigrants.

1.3.3. Sollerics arreu del món

La crisi de la segona meitat del segle XIX per una estranya malaltia dels tarongers deixa Sóller sense el seu comerç més fructífer. Una de les sortides a la crisi econòmica va ser l'emigració. No tots els sollerics que van anar mar enllà pertanyien al mateix estrat social ni econòmic. Normalment, eren homes d'entre 20 i 30 anys. Els llocs escollits pels sollerics van ser diversos, això sí, sempre vora la mar. Hispanoamèrica va ser un destí propi de la gent més acomodada, mentre que la gent amb menys recursos sovint va optar per França.

Les peces exposades en aquest àmbit són pasaports i salconduits, permisos paterns per poder viatjar i patents de sanitat.

1.3.4 De nou a Sóller

En el segon terç del segle XIX s'inicià l'emigració dels sollerics cap a Puerto Rico i França. En ambdós casos, prèviament s'havien establert lligams de caràcter comercial. L'emigració s'incrementà a la dècada dels 50 i 60 a causa de la crisi del sector tèxtil cotoner i de la taronja. El 1910 ja hi havia 2.216 sollerics a França que el dedicaven fonamentalment al comerç de la fruita. A Puerto Rico, els emigrants se centraren sobretot en el comerç del cafè. Altres llocs d'acollida de sollerics foren Argentina, Mèxic, Cuba, Bèlgica, Alemanya, Suïssa i l'Alger.

Les dates del retorn definitiu se situen entre el 1930 i el 1960. El principal motiu per retornar va ser la malaltia d'un familiar, però també l'enyorança jugà un paper important. Malgrat molts sollerics no van aconseguir fer fortuna, el capital acumulat per alguns i el sentiment de retorn expliquen les diferències que presenta Sóller en relació a la resta de pobles de l'illa.

Els rastres d'aquesta experiència d'ultramar es manifestaren en l'urbanisme, l'arquitectura, la indústria, la parla o la manera de vestir. En aquest darrer àmbit juga un paper molt important la gràfica i les fotografies actuals. També trobem un joc interactiu on el visitant pot conèixer paraules solleriques de clara influència francesa.

2.- De la serenor a la tempesta

A la planta soterrani el visitant es troba amb un espai audiovisual envoltant on, en consonància amb la temàtica del museu, la protagonista indiscutible

és la mar; però a diferència de la sala expositiva, a l'audiovisual es mostra una mar sensorial, amb vida pròpia. Aquest audiovisual pretén explicar la història de Sóller a partir de cinc personatges o personalitats: el pescador, el pirata, el mariner, el navegant, l'emigrant, i el viatger. La idea és que no només aportí conceptes nous, sinó que completi els continguts que s'han explicat a l'exposició. En qualsevol cas, les dimensions dels espais expositius i l'estructura del continguts fan que la comprensió del discurs sigui igualment efectiva tant si la visita es comença per l'audiovisual o per la sala d'exposició.

El disseny de l'espai està encarat a potenciar aquesta espectacularitat. Els visitants seuen a la part central en unes grades semicirculars que simulen anelles d'aigua i que permeten l'acomodació d'uns 25 o 30 visitants. Com a complement del discurs central, als extrems del semicercle hi ha escenografies ocultes darrera els vidres *cool-lite* i que s'il·luminen en el moment precís.

Figura 1: Vista exterior del museu des de l'interior del recinte de l'oratori.
Fotografia: K. Morris.

Figura 2: Vista general de la sala d'exposicions des de l'entrada. Fotografia: K. Morris.

Figura 3: Vista general de l'àmbit expositiu *Gent de la mar*. Fotografia: K. Morris.

Figura 4: Detall de la taula expositiva de les eines de mestre d'aixa. Fotografia: K. Morris.

Figura 5: Vista de la sal d'exposicions des del fons de la sala. Fotografia: K. Morris.

Figura 6: Espai audiovisual *De la serenor a la tempesta*. Fotografia: K. Morris.

Figura 7: Espai audiovisual *De la serenor a la tempesta*. Fotografia: K. Morris.